

Trávníček, František

[Stručně lze to, co bylo řečeno, shrnouti ...]

In: Trávníček, František. *K střídnicím za praslovanské ě v českém jazyce*. V Brně: Filosofická fakulta, 1923, pp. 26-27

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/126405>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

pomínaný výše. Tato různost podmínek nevádí proto, že i jinde pozorujeme, jak se stejné hlásky vyvíjejí různým způsobem; viděli jsme to na př. při pračeském *a, á* (*'a, 'á*) z praslovanského *'a, ja, ѡja*. Ale na druhé straně nelze nepřiznati, že i doplněný výklad Gebauerův ($\epsilon : \check{a}, \bar{a} : 'a$: historic. střídnice) je pro česká, moravská a lašská nářečí stejně podoběn pravdě jako Jagićův výklad historických střídnic přímo z \bar{a} . Připomněl jsem již, že Jagić vyvozuje všechny střídnice českého jazyka, tedy i české, moravské a lašské, z \bar{a} proto, že prý \check{e} , *ie* (na př. v *pěl*) nevzniklo z ϵ za stejných podmínek jako \check{e} , *ie* z pračeského *'a, 'á*; ale viděli jsme, že tu rozdíl nebyl (sr. na konci 9).

Naopak je možné namítati proti výkladu Jagićovu, aspoň pokud se týká češtiny a západní moravštiny, to, co připomíná Smetánka v ČasModFil. II (1912), 3: bohemismy *udariša, vřaložiša* a j. v Pražských zlomech hlaholských, archaismy *svacen, svacenina*, držící se až do 16. stol. a doklady na *Vácemil, Váceslaus, Bracislaus, Slažané, Kňazaves*. Tyto věci svědčí, „že se v češt. z ϵ i na konci slova i před měkkými samohláskami resp. úzkými slabikami vyvinulo *'a*, táž hláska jako před slabikami širokými“ (Smetánka l. c.). Dále uvádí Smetánka l. c. 2—3 proti onomu výkladu koncovku *-a* particiipií *veda, nesa* atd. „která se obecně vykládá přejetím ze sloves měvších v part. *-nt* masc. koncovku ϵ -, stč. *'a* (*trp'a, kryja* atd.)“. Tuto námitku však odmítl již Jagić 512, který ji sám připomněl, poukazem na to, že původ koncovky *-a* není dosti jasně vysvětlen. Nepokládám ani ostatní námitky Smetánkovy za zcela průkazné. Písař Pražs. zl. hlaholských mohl vyslovovati *udariša*, třebaže napsal *-ša*. Šlo by o nedokonalé vyjádření vyslovované hlásky pro kterou slovanská abeceda neměla znaku. A totéž lze říci o dokladech *Bracislaus*. Také *svacen* atd. mohlo zníti původně *svācen*; toto znění se mohlo nějakou dobu držeti ještě po změně \bar{a} v \check{e} nebo *a* v ostatních případech a časem se změnit ve *sva-*, nikoli ve *svě-* právě proto, že se vymklo ze souvislosti s ostatními slovy. Nepravidelný vývoj — nepřehlasování — třeba předpokládati i tehdy, když vycházíme z pračes. střídnice *'a*. Ostatně je velmi podobno mínění Zubatého (Sborn. filolog. III, 192 pozn.), že slova *svacený* atd. mají strojenou podobu podle *svatý, svatost, svátost* místo *svě-*.

11. Stručně lze to, co bylo řečeno, shrnouti takto: Je dosti bezpečné, že přímo z \bar{a} třeba vyvozovati dnešní střídnice za ϵ v slovenštině. Nasvědčuje tomu jednak okolnost, že se v západní a střední slovenštině \bar{a} (\bar{a}) dochovalo dodnes, jednak, že ve východní slovenštině jsou zřetelně jiné střídnice za ϵ než za pračeské *'a* (*'á*). Je pravda, že se někdy stejné hlásky časem vyvíjejí v různých nářečích nestejně, ale zde jde o nestejnost v témž nářečí, nikoli v různých nářečích. Moravsko-

slovenské a lašské střídnice lze vyvozovati jak přímo z *ä*, tak z *'a*. A také střídnice v českých a západomoravských nářečích. Ale zdá se mi, že přece jen skoro úplná shoda se střídnicemi za pračeské *'a*, *'a* z praslovanského *'a*, *ja*, *ġja* svědčí pro výklad, že v těchto nářečích *ä* z *ę* dalo veskrze *'a*, které se pak vyvíjelo tak jako jiné *'a*, *'a*.

Gebauerův výklad, že *ę* dalo *'a*, je třeba však i tehdy, když z něho vykládáme přímo historické střídnice, doplniti tak, že *ę* dalo nejprve *ä*, *ä*, pak teprve *'a*, *'a*.

Vysvětlujeme-li české a západomoravské nebo i moravkoslovenské a lašské střídnice přímo z *'a*, nikoli přímo z *ä*, předpokládáme tím ve vývoji střídnic dvě odchýlné cesty na území českého jazyka. To tuším není na závadu, protože takovou dvojitost pozorujeme i jinde, na př. ve vývoji praslovanského *ďj* (*dz — z*) a v osudech palatalisace (*de*, *te*, *ne* — *d'e*, *t'e* *n'e*); sem hledí také dvojitost *ř — r*.

12. Gebauer pokládá za pračeskou jednotnou střídnice za *ę* praejotované *a*, *á*. Proč, to vykládá I, 125—126: staročeské *ščeňata*, *ščeňátka* má *ňa*, *ňá* za starší *nę*; před *ę* se *n* v češtině neměkčilo a také ne před historicky doloženou střídnicí *a*, *á*; je tedy třeba na přechodu od *nę* k historickému *ňa*, *ňá* předpokládati útvar, kde mohlo měkčení nastávat; a to je právě *'a*, *'á*, v němž měkčení je výsledek praejotace.

Dnes není nutné dokazovati, že se před *ę* souhlásky palatalisovaly. Palatalisující vliv si zachovalo jak *ä*, *ä*, tak *a*, *á* z něho vzešlé. Můžeme proto tam, kde chceme dějinné střídnice vykládati z *a*, *á*, předpokládati nepraejotované *a*, arciť s vlivem palatálním (*'a*). Je arciť nepochybné, že se na části území čes. jazyka z *'a* vyvinulo *'a*; ukazujet na ně *ja*, na př. v českomoravském *holoubjata*. Útvary *'a*, *'a* a *ja* (*ja*) jsou tedy tři různé stupně palatalisace. V prvním útvaru se palatalisace projevuje jen tím, že se výslovnost souhlásky spodobuje výslovnosti vokálu; na druhém stupni se vyvíjí mezi souhláskou a samohláskou přechodný vokál povahy *i*-ové nebo *e*-ové a na třetím se pak přechodný vokál vyvíjí až v *i*, *j*. Sr. u Brocha, *Очеркъ физиологiи слав. рѣчи* 148 a násl.

Podobný byl, vlastně by mohl býti postup při *ä*, *ä* (= *'ę* — *'ä*, *'ä*, *jä*), ale v dějinné době druhý a třetí stupeň — mohli bychom je nazvati praejotací — není doložen.

Vývoj palatalisace byl na území jazyka českého různý, a to u všech střídnic z *ę* vzešlých. Tak je čes. *pata* a spis. slc. *päta* bez praejotace a ovšem i bez palatalisace, která skoro po celém území časem